

355.01:364-787.26+364-3:061.1(100)

**РОЛЬ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНОЇ
АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ:
ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТУ «НОРВЕГІЯ-УКРАЇНА»**

Коленіченко Тетяна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри соціальної роботи, Національний університет «Чернігівська політехніка»

ORCID 0000-0003-0357-7457

E-mail: tanyakolenichenko@gmail.com

У статті визначено роль громадської організації в процесі соціальної адаптації ветеранів до умов сучасного суспільства. Проаналізовано виклики, які стоять перед суспільством і які призвели до створення Міністерства ветеранів України як державного інституту допомоги і підтримки ветеранів. Мета статті полягає у визначенні ролі громадської організації в процесі соціальної адаптації ветеранів на прикладі досвіду реалізації проєкту «Норвегія-Україна» в місті Чернігові. Проаналізовано методологію реалізації проєкту та розкрито зміст заходів соціальної адаптації, які проводить громадська організація в процесі реалізації проєкту. Під час написання статті застосовано комплекс теоретичних та емпіричних методів. Кінцевою метою заходів з соціальної адаптації повинна стати адаптація та реінтеграція ветеранів до мирного життя, включення в систему людських контактів на рівні особистості.

Ключові слова: громадська організація, університет, проєкт, адаптація, ветерани, діагностика, фокус-групи, заходи соціальної адаптації.

**ROLE OF PUBLIC ORGANIZATION IN PROCESS OF SOCIAL
ADAPTATION OF VETERANS OF HYBRID WAR:
EXPERIENCE OF IMPLEMENTATION
OF "NORWAY-UKRAINE" PROJECT**

Kolenichenko Tetiana, PhD in Pedagogical Sciences, associate professor, head of the department of Social work Chernihiv Polytechnic National University.

ORCID 0000-0003-0357-7457

E-mail: tanyakolenichenko@gmail.com

The article defines the role of public organization in the process of social adaptation of veterans to the conditions of modern society. The challenges facing society and which led to the creation of the Ministry of Veterans of Ukraine as a state institute for assistance and support to veterans have been analyzed. The purpose of the article is to determine the role of a public organization in the process of social adaptation of veterans using the example of the implementation of the "Norway-Ukraine" project in Chernihiv. The project implementation methodology has been analyzed and the content of social adaptation measures conducted by the public organization in the course of project implementation has been disclosed. During the writing of the article, a complex of theoretical research methods has been applied: analysis and generalization of scientific literature on the definition of the role of public organization and the process of social adaptation of veterans with elements of induction and deduction; analysis and synthesis - to determine the initial provisions of the article; and empirical methods: the OSADA social adaptation test, the test for measuring general

entrepreneurial abilities (GET TEST), the Meaningful Life Orientation Test (MLO), the Goal-Means-Result test, and focus groups.

The results of the program of professional retraining and social adaptation made it possible to talk about a rather significant level of motivation of the participants in their self-improvement. The ultimate goal of social adaptation measures should be reintegration of veterans into peaceful life, inclusion in the system of human contacts at the individual level.

In the process of implementing the program of professional retraining and social adaptation, an important role is assigned to the public organization. Since the recruitment of the group, its diagnosis, the preparation of scientific and pedagogical workers to work with a group of listeners, which has its own characteristics, the selection of measures for social adaptation allows to create conditions for a successful process of adaptation of veterans to new living conditions.

Keywords: *public organization, university, project, adaptation, veterans, diagnosis, focus groups, measures of social adaptation.*

Постановка проблеми. Проблема соціальної адаптації ветеранів гібридної війни є актуальною проблемою, яка сьогодні існує в суспільстві. Загострення ситуації на сході України в 2014 році та збройний конфлікт в 2022 році стали викликами перед державою в цілому та кожною громадою зокрема. Дані виклики пов'язані із збільшенням кількості ветеранів, які повертаються з зони бойових дій і у яких виникає проблема адаптації до умов сучасного суспільства. Зазначені виклики стали поштовхом до розроблення програм адаптації ветеранів на державному рівні і впровадження її на регіональному рівні. Тобто, держава робить перші кроки в підтримці ветеранів, результатом яких стає створення у грудні 2018 року Міністерства у справах ветеранів України. Основним заданням Міністерства ветеранів України стає формування і реалізація державної політики у сфері соціального захисту ветеранів та членів їх сімей, зокрема забезпечення психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, зайнятості, підвищення конкурентноспроможності на ринку праці [8].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема адаптації особистості до нових умов життєдіяльності є предметом вивчення таких науковців, як: Н. Ничкало [7], О. Лавриненко [3], Ф. Березін [1], Т. Коленіченко [13]. Науковці під адаптацією розуміють «сукупні властивості індивіда, що характеризують його стійкість до умов середовища та рівень пристосування до них та результат такого пристосування» [7]; «процес пристосування особи до соціального середовища» [3]; «процес, коли вимоги особистості співпадають з вимогами середовища» [1].

Проблема адаптації, реінтеграції, реабілітації ветеранів до нових умов життєдіяльності після повернення з зони бойових дій стала предметом дослідження таких науковців, як: Т. Семигіна [14], О. Корогодіна [14], Н. Нагорна [13], К. Максьом [13], Т. Сила [13], А. Мекшун [13], А. Вербицька [12], Т. Коленіченко [13], І. Савельчук [10], Н. Сейко [10], О. Блінов [11].

Метою написання статті є визначення ролі громадської організації в процесі соціальної адаптації ветеранів на прикладі досвіду реалізації проекту «Норвегія-Україна» в місті Чернігові.

Виклад основного матеріалу. Створення Міністерства ветеранів України сприяло вирішення важливих проблем, які існують у ветеранів гібридної війни. До таких проблем можна віднести і проблему адаптації ветеранів до нових умов

життєдіяльності після повернення з зони бойових дій, вирішення даної проблеми можливе за умови консолідації зусиль держави, бізнесу, громади та освіти.

На теренах України з 2003 року реалізується один із наймасштабніший проєктів «Норвегія-Україна». На сьогоднішній день, метою проєкту є ефективне впровадження моделі професійної адаптації військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей в державну систему України. До основних завдань проєкту відносяться [6]:

- підвищення ступеня соціальної і професійної адаптації військовослужбовців, звільнених у запас, ветеранів та членів їхніх сімей до умов цивільного життя;

- розробка і застосування на практиці стійкої моделі соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, учасників бойових дій та членів їхніх сімей, що включає основні складові: професійну перепідготовку на короткострокових курсах за спеціальностями, затребуваним на ринку праці; психологічну адаптацію; правову адаптацію; сприяння в працевлаштуванні та створення власного (сімейного) бізнесу.

Відтак, з 2014 року проєкт починає працювати на материковій частині України і до його реалізації залучено 16 закладів вищої освіти (ЗВО) України та 16 партнерських громадських організацій (ГО) [6]. Основне завдання ЗВО полягає у створенні умов для професійної перепідготовки ветеранів та членів їх сімей на цивільні спеціальності, які користуються попитом на ринку праці того регіону, де реалізовується проєкт. Партнерські громадські організації займаються формуванням групи слухачів проєкту, здійснюють діагностику готовності групи до навчання, визначають мотивацію слухачів до навчання, здійснюють заходи з соціальної, психологічної адаптації та заходи, які сприяють їх працевлаштуванню та створенню власного бізнесу. Методологія проєкту «Норвегія-Україна» є успішним прикладом консолідації зусиль держави, бізнесу, громади та освіти, яка спрямована на допомогу і підтримку ветеранів та членів їх сімей в процесі їх адаптації до нових умов життєдіяльності після повернення з зони бойових дій.

В Чернігівському регіоні проєкт «Норвегія-Україна» розпочав свою реалізацію з 2016 року, підписанням договору про співпрацю між НУ «Чернігівська політехніка», ГО «Чернігів Європейський» та Міжнародним фондом соціальної адаптації.

Важлива роль в реалізації даного проєкту належить саме громадській організації. Вважаємо за доречне проаналізувати діяльність громадської організації «Чернігів Європейський» в процесі реалізації проєкту «Норвегія-Україна» в місті Чернігові в партнерстві з НУ «Чернігівська політехніка» та визначити роль ГО в процесі професійної перепідготовки та соціальної адаптації ветеранів та членів їх сімей.

Одним із основних завдань ГО є формування групи слухачів проєкту. В осінньому семестрі 2016 року професійна перепідготовка здійснювалася за програмою «Інтернет технології в бізнесі». Було сформовано групу слухачів, яка налічувала 33 ветерани та члени їх сімей. Серед них 57% (19 осіб) чоловічої статі та 43% (14 осіб) жіночої статі. Середній вік групи 37 років. Граничний вік учасників проєкту – 50 років. Слухачами проєкту були військовослужбовці

Збройних Сил України та інших силових структур, які звільнені в запас не раніше, ніж за сім років до початку участі в Проекті. Термін служби військовослужбовця є не менше 5 років, без урахування терміну навчання у військовому навчальному закладі. Також, до групи Слухачів залучені члени сімей військовослужбовців, зокрема дружини. Всі слухачі мали вищу освіту.

Вважаємо за доречне, навести перелік військових звань слухачів групи: майор, старший офіцер, учасник бойових дій; ветеран війни – учасник бойових дій; підполковник; полковник; сержант; солдат; ст. лейтенант; ст. солдат; прапорщик; рядовий; молодший сержант, старшина.

Всі слухачі професійної перепідготовки мали вищу освіту за такими спеціальностями: «Радіоінженер»; «Інженер шляхів сполучення»; «Інженер-електрик»; «Інженер з землевпорядкування та кадастру»; «Інженер пожежної безпеки»; «Інженер з землевпорядкування та кадастру»; спеціаліст з переробки, стандартизації і сертифікації продукції легкої промисловості; «Товарознавець»; «Інженер-системотехнік»; «Електроніка»; електромеханік «Обслуговування і ремонт електроустаткування автомобілів і тракторів»; «Інженер із зварювання»; «Залізничні споруди та колійне господарство»; «Авіація та космонавтика»; «Правознавство», «юриспруденція» - 3; «Фінанси і кредит» - 4; Вчитель музичного мистецтва; «Викладач початкового воєнного навчання»; «Менеджмент» - 6; Магістр державної служби; «Електрозварник ручного зварювання»; «Облік і аудит» (молодший спеціаліст); «Організатор методист дошкільного виховання», «Маркетинг»; вчитель хімії і біології».

Проведений аналіз, членами ГО, групи слухачів професійної перепідготовки надав можливість науково-педагогічним працівникам університету скоригувати дисципліни, які вони викладають під наявний професійний досвід слухачів з врахуванням їх віку і минулого досвіду. Відтак, члени ГО надавали консультативну допомогу науково-педагогічним працівникам (НПП) університету, які задіяні до реалізації програми професійної перепідготовки. Даний етап роботи ГО є важливим, оскільки кожна група є унікальною і має свої особливості. Ознайомлення НПП з особливостями групи надавало можливість вибудувати свої заняття з врахуванням специфіки групи.

Паралельно навчальному процесу професійної перепідготовки, членами ГО «Чернігів Європейський» зі слухачами групи було проведено заходи із соціальної та правової адаптації. Отже, вважаємо за доречне навести загальний аналіз групи з точки зору відповідності учасників обраній спеціальності та їхньої здатності ефективно засвоювати матеріал.

Дана інформація отримана нами на основі:

- діагностичного тренінгу-семінару перед початком навчання;
- підсумкового тестування учасників курсів;
- двох фокус-груп: за підсумками першої половини курсів перепідготовки (через 1,5 міс.) та по завершенню програми
- інтерв'ю з учасниками,
- спостережень за слухачами під час тренінгових занять,
- в процесі виконання практичних вправ, тестів, завдань, рольових ігор, інших інтерактивних форм та методів навчально-розвиваючої роботи.

Група слухачів перепідготовки та соціальної адаптації складається з людей, які суттєво відрізняються один від одного за напрямком освіти (спеціальністю), попередньою професією, рівнем і характером мотивації, життєвим досвідом, моральними цінностями, характерологічними особливостями, віком тощо. Отже, одне із завдань виконавців проєкту полягало у тому, щоб створити такі умови навчання, за яких учасники перепідготовки навчалися не лише у викладачів, але й у своїх колег по курсам. Тобто кожен учасник повинен побачити і використати свій індивідуальний шлях особистісного зростання та професійного розвитку. Таким чином слухачі змогли підвищити свій рівень умотивованості, обмінюватися досвідом зі своїми колегами, отримувати поради і практичні навички відкриття та ведення бізнесу з перших уст і т.д.

Особливістю групи було те, що 90% є ветерани або члени їх сімей, деякі повернулися із зони АТО влітку 2016 року, а вже у вересні розпочали навчання. Під час проведення тренінгів більш активними виявилися жінки, хоча чоловіки також поступово включалися у процес, розкривалися, взаємодіяли.

Результати першого діагностичного семінару та індивідуальних інтерв'ю показали, що рівень мотивації до засвоєння нових знань, навчання в цілому у групі був достатньо високий. Серед очікувань від навчання 97% учасників обрали варіант «отримаю нові знання», 71% – «зроблю наступний крок у саморозвитку», 56% – «більш чітко сформулюю свої особисті і професійні цілі». Примітно, що варіант відповіді «отримаю документ про додаткову освіту» як пріоритетний обрали всього 15% учасників.

На основі аналізу результатів повторного тестування після завершення програми перепідготовки ми зробили наступні узагальнені висновки. Результати тесту соціальної адаптації «ОСАДА» [9] показали, що суттєво виріс рівень відкритості учасників (тенденція до більшої відкритості проявилась приблизно у половини опитаних). Це дозволило діагностувати підвищення адаптованості учасників програми перепідготовки – він зріс у 2/3 слухачів. З окремими учасниками, які виявили низький рівень соціальної адаптації, запланована подальша робота психологів та соціальних працівників в ході індивідуальних консультацій з метою розширення репертуару емоційних реакцій та поведінкових моделей екс-комбатантів та членів їхніх сімей.

Результати повторного тесту щодо виміру загальних здібностей до підприємницької діяльності (*GET TEST*) [2] свідчили, що вимірювані методикою риси важко піддаються змінам протягом нетривалого часу дії програми перепідготовки (3 місяці).

Це, великій мірі стосується таких шкал як 1 – «Потреба в досягненнях (подальшому розвитку)», 2 – «Потреба в незалежності/автономії». Порівняльні результати даних шкал у учасників подібні як на груповому, так і на індивідуальному рівнях.

Дещо інша картину ми відслідкували стосовно шкали 3 – «Схильність до творчості (творчі здібності/нахили)» та шкали 4 – «Уміння йти на розумний (зважений) ризик», де результати показали невелику тенденцію до зростання, а отже прагненню до таких якостей, як:

- адекватна оцінка власних можливостей;

- оцінка більше вигоди, ніж можливості поразки;
- діяти в умовах неповної інформації;
- прийняття складних, але досяжних цілей;
- не зависока амбіційність.

У 4 учасників показники шкали виявились низькими, а, отже, ймовірні труднощі із самооцінкою, вмінням діяти в умовах неповної інформації, у прийнятті адекватних цілей тощо.

Суттєво кращі показники група мала за шкалою 5 – «Цілеспрямованість та рішучість». Приблизно половина учасників дещо збільшили свої показники, тобто, схиляються до таких якостей як:

- не покладання на долю, випадок;
- співставлення результатів з докладеними зусиллями;
- здатності контролювати свою долю;
- впевненості в собі та в своїх діях;
- творення власного успіху своїми руками;
- використання можливостей;
- прояви значної наполегливості при досягненні поставленої мети.

Ще шестеро респондентів мали середні результати, стільки ж показники нижче середнього, і лише у трьох опитаних показники виявились низькими.

Таким чином, можна підтвердити і посилити висновок першого тестування, що учасникам навчальної програми у більшій мірі були притаманні такі риси, як цілеспрямованість і рішучість. В дещо меншій мірі проявляються потреба в досягненнях (подальшому розвитку) та в незалежності/автономії. Такі якості, як схильність до творчості (творчі здібності/нахили) та уміння йти на розумний (зважений) ризик в групі розвинені на середньому рівні, причому за результатами повторного тестування зменшився рівень розбіжності між показниками окремих учасників групи.

Повторне тестування з використанням методики «Тест смисложиттєвих орієнтацій» (СЖО) [4] показало зростання показників наявності життєвих цілей у значної кількості опитаних (від 30 до 60% в залежності від шкали).

Тест показав, що за шкалою 1 – «Цілі в житті» – показники 2/3 респондентів середні та вище середнього рівня. У той же час близько третини опитаних мають нижче середнього рівень їх цілеспрямованості, наявності життєвих цілей (намірів, покликання), які надають життю осмисленість, спрямованість і перспективу. У 2 випробовуваних результати виявились ще нижче, що дозволяє говорити про проблеми у постановці життєвих цілей.

За шкалою 2 – «Процес життя або інтерес та емоційна насиченість життя» - більше половини респондентів має середній рівень, що є позитивним показником у порівнянні зі вхідним тестуванням. 2 особи мають в даній сфері більш серйозні проблеми, а 5 учасників тестування, навпаки, - сприймають життя насиченим та наповненим змістом.

За шкалою 3 – «Результативність життя або задоволеність самореалізацією» – понад 2/3 респондентів мають середні показники, що свідчить про помірний рівень їх задоволеності прожитою частиною життя, досить стриману оцінку пройденого відрізка життя, його продуктивності та осмисленості.

6 осіб мають досить низький рівень задоволеності прожитим життям, а 1 респондент дуже низько оцінює минулі роки. Ці показники також мають позитивну динаміку у порівнянні із 1-м зрізом.

Результати шкали 4 – «Локус контролю – Я (Я – хазяїн життя)» – показують, що більшість опитаних, як і при першому опитуванні на середньому (або нижче середнього) рівні оцінюють себе в якості «господаря життя». Проте з 2 до 6 збільшилось число тих, хто мають уявлення про себе як про сильну особистість, яка має достатню свободу вибору, щоб побудувати своє життя відповідно до своїх цілей і уявленнями про його сенс, контролювати події власного життя.

Дані шкали 5 («Локус контролю – життя або керованість життя») свідчать, що переважна більшість опитаних на середньому рівні оцінюють свою здатність контролювати своє життя, вільно приймати рішення і втілювати їх у життя. Шестеро мають високі показники і вважають, що лише сама людина може контролювати своє життя. Стільки ж упевнені, що життя людини непадвласне свідомому контролю і багато чого залежить від долі.

Повторне тестування з використанням тесту «Мета-Засіб-Результат» [5] продемонструвало, що більшість з учасників програми (близько $\frac{3}{4}$) мають адекватне уявлення про життєву мету і здатні її поставити. У той же час у частини слухачів курсів виникають труднощі прикладного характеру, коли мова йде про вибір засобів втілення своєї мети у життєву практику.

Окремі учасники програми перепідготовки мають прожектерські плани, не підкріплені реальними можливостями. Над даним компонентом у цілепокладанні із зазначеними респондентами планувалася індивідуальна робота щодо пошуку шляхів реалізації ними поставлених життєвих завдань.

Загалом, аналізуючи результати тестування учасників програми можна дійти висновку, що достатньо велика їх частка (від половини до $\frac{3}{4}$) в залежності від тестової шкали, покращила свої показники. Що в цілому засвідчує позитивні результати щодо соціально-психологічної адаптації ветеранів та членів їх родин. У той же час, привертають увагу результати окремих учасників, з якими необхідно продовжити індивідуальну роботу з метою їх адаптації та повноцінної інтеграції до родини, колективу, місцевої громади.

В цілому група мала значний потенціал розвитку, особливо у сфері набуття освіти у галузі інтернет-технологій в бізнесі та основ веб-дизайну, побудови своїх найближчих планів для реалізації життєвих, у тому числі професійних, перспектив.

Беручи до уваги дані, отримані під час діагностичного етапу, організатори курсів перепідготовки вибудовували заняття, особливо заходи з соціальної адаптації, таким чином, щоб учасники мали можливість максимально розкритись як особистості, отримати морально-психологічну допомогу фахівців-психологів ГО та емоційну підтримку свої колег.

Зокрема, тренінгові заняття з особистісного зростання, цілепокладання та медіа-грамотності були спрямовані на вирішення таких завдань:

- максимально використовувати партисипативні методи з метою якомога ширшого залучення слухачів до активного засвоєння навчального матеріалу;

- створювати можливість для взаємодопомоги учасників тренінгу, налагоджувати особистісні та ділові стосунки, отримувати конкретні поради щодо саморозвитку, започаткування та ведення своєї справи не лише від викладачів, але й від колег по навчанню;

- залучати учасників до процесу постановки власних життєвих та професійних цілей безпосередньо під час занять;

- навчати слухачів вибудовувати чіткі плани досягнення мети, враховувати перешкоди та знаходити шляхи їх подолання;

- змінювати філософію життя окремих учасників на більш активну, дієву;

- розкрити сутність соціально-орієнтованого бізнесу;

- врахувати під час навчального процесу гендерну складову;

- підвищувати в учасників віру у власні сили і т. інше.

Вже після другого заняття психологічної спрямованості ми констатували, що члени групи почали комунікувати між собою: почалась групова динаміка, чіткіше проявились лідери, на яких рівняються інші учасники групи, найактивніші члени групи стали прикладом наслідування та опорою для більш пасивних.

Протягом першої половини курсів з окремими учасниками, які виявили емоційні та поведінкові прояви дезадаптованості членами ГО проводилися індивідуальні консультації. Тематика зустрічей включала обговорення проблем повернення демобілізованих воїнів до мирного життя, профілактику алкогольної залежності, постановку нових життєвих цілей в умовах цивільного життя. Практика зустрічей показала, що ця індивідуальна робота повинна продовжуватись для закріплення досягнутого позитивного ефекту. Консультації проводитимуть кваліфіковані психологи-практики з науковим ступенем, які володіють питаннями адаптації ветеранів, діагностики психотравми, відповідними корекційними та психотерапевтичними техніками допомоги особі у подоланні психологічних проблем.

Поточне оцінювання проводилося через 1,5 місяця від початку занять у формі фокус-групи. Наведемо деякі з відповідей учасників на поставлені запитання: відповідаючи на запитання «Яку користь Ви отримали в результаті навчання?», учасники ділилися загалом позитивними враженнями від курсу, наголошували на складності процесу навчання, але разом із цим, погоджувалися у тих позитивних змінах, що відбуваються: *«пройшла депресія внаслідок тренінгів, нових знань і постійного кола спілкування», «стала більш спокійною, навчилася оволодівати своїми емоціями, навіть чоловіка стала підтримувати», «подружився з новими людьми, утворилося постійне приємне коло спілкування», «дуже сподобалося відвідування ІНУВу, трохи відчув себе ІТ-шником, але хотілося би ще більше»; висловлювання слухачів засвідчили також реалістичність сприйняття мети і завдань курсів: «це всього 3-місячні курси, вони дають поштовх для розвитку, потрібно постійно працювати над собою, саморозвиватися»; «отримані знання стануть в нагоді, навіть якщо ти не станеш професійним веб-дизайнером... у підприємницькій діяльності вони можуть бути застосованими»; «потрібно чимось займатися. Я прийшов на ці курси, хоч для мене ай-ти технології – було дуже далеко, я взагалі-то гуманітарій. Але було цікаво. Нові знання, нове коло*

спілкування, плюс робота психолога – все дуже гарно позначається. Я помічаю, що став більш спокійним, ніж тоді».

Підведення підсумків навчання також здійснювалося із застосуванням методу сфокусованого групового інтерв'ю (фокус-група). Наведемо висловилися учасники щодо свого навчання на підсумковій зустрічі: *«Користь отримали всі учасники ... Хтось хотів отримати нові знання – отримав. Можливо, вони є недостатньо глибокими, але ми отримали базу. Кожен може прийняти рішення, чи вчитися йому далі і працювати за цим напрямом, чи іти іншим шляхом».*

Узагальнення відповідей на запитання щодо планів на майбутнє, дозволило виділити такі основні тенденції:

- *«Потрібно зараз досягнути, що ми отримали. Оскільки дуже інтенсивний курс, який швидко минув, ми не оговталися по його завершенню».*

- *«Вивчити англійську мову і далі розвиватися у сфері ІТ», «Вчитися далі».*

- *«Хотілося би пройти стажування (навіть на безоплатній основі) в реальній ІТ – кампанії, щоб зрозуміти із середини, чим вони займаються, які там для нас є можливості. Або хоча би на 1 день повністю «зануритися» в їх діяльність».* За цим пунктом члени ГО намагаємося встановити контакти із працюючими підприємствами для організації подібних короткострокових стажувань, але на практиці це виявилось доволі складним, але перспективним завданням.

Відповідь на запитання щодо труднощів, які можуть стати на перепоні в реалізації намічених планів, перетворилася на ситуацію спільного планування подальших дій, зокрема:

- *«Важливо не забути, ставити нові задачі. В цьому нам потрібна буде допомога наших викладачів – ставити технічні завдання».*

- *«Ми вже зробили 1 сайт для дитячого садочка, хочемо продовжити цю роботу. Тільки потрібно працювати з тими закладами, яким це дійсно потрібно. Хто з нами?...».*

- *«Я готовий зробити нескладний сайт для інтернет-магазину, кому потрібно».*

Цінними для команди проекту є і висловлювання учасників щодо змін, які відбулися в результаті курсів перепідготовки, при цьому більш активними були жінки, говорячи і про власний досвід, і про зміни у поведінці своїх чоловіків – ветеранів АТО (у курсах брали участь 4 сімейних пар):

«Ми отримали корисні знання. Я хотіла отримати саме ці знання. Мрії збуваються».

«Цікаво, але простіше стало із плануванням часу. Раніше нічого не встигали, а за час курсів зрозуміли, як багато можна встигнути при бажанні».

«Психологія дорівнює чемодан знань. Хочу розвиватися і в цьому напрямі також».

«Мій чоловік став більш комунікабельним і впевненим у собі після повернення із зони АТО. У нас з'явилися нові друзі. Розширилося коло контактів».

«Я відкрила для себе новий світ. Раніше: дім – робота – дім. І ти наодинці зі своїми проблемами. А тут виявилось, що ... у всіх є проблеми, але є і різні способи їх розв'язання. На даний момент ми з чоловіком знайшли для себе абсолютно новий

вид занять, який нас зблизив. Я зблизилася із чоловіком, у нас покращилися відносини».

До основних результатів та перспектив подальшої роботи, за результатами реалізації проєкту, члени ГО «Чернігів Європейський» віднесли:

- налагоджену співпрацю з державними установами, зокрема Чернігівським міським управлінням освіти щодо розробки сайтів для дошкільних закладів освіти та шкіл учасниками проєкту. Зокрема, слухачами курсів перепідготовки розроблено та розміщено в інтернет-просторі 7 сайтів освітніх закладів м. Чернігова. У такий спосіб ми робимо видимим внесок проєкту у життя громади м. Чернігова. Соціальна інтеграція ветеранів та членів їх сімей до місцевої громади передбачає усвідомлення ними своєї соціальної цінності та затребуваності не тільки у військовій сфері, але і в цивільному житті.

- створення комунікативної платформи в соціальних мережах для спілкування між учасниками групи після завершення навчання. Група підтримала пропозицію лідера - організувати зустрічі на регулярній основі - щонайменше раз на місяць. Вважаємо, що самоорганізація групи є важливим досягненням у соціальній і психологічній роботі з нею. Зокрема, на підсумковій зустрічі було прийняте спільне рішення щодо втілення в життя заходів, цікавих для ветеранів та членів їх сімей. Серед тих, що отримали найбільше підтримки: спільні вихідні, сплави на плоту, походи за грибами, подорожі до висот; екскурсії Чернігівщиною; навчання використанню БПЛА в мирних цілях, майстер-класи за інтересами у площині пошуку роботи; організація стрільб для сімей ветеранів; сімейні походи в театр, культурні заходи: концерти, екскурсії, телепередачі про звичайних захисників; семінар-консультація із правового захисту ветеранів; та ін. Важливим є те, що учасники не лише готові брати участь у даних заходах, але й готові самі сприяти їх організації та залученню своїх знайомих з числа цільової групи проєкту «Норвегія–Україна».

Також, було заплановано організацію майстер-класу із гончарної справи (за ініціативи однієї з учасниць). Подібні групові зустрічі стали важливою складовою соціальної адаптації військовослужбовців і членів їх родин.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. В цілому результати програми професійної перепідготовки та соціальної адаптації дозволяють говорити про досить значний рівень вмотивованості учасників у своєму самоудосконаленні. Завдання у сфері адаптації полягають у подальшому підвищенні рівня стресостійкості окремих ветеранів, розширення моделей емоційного реагування та поведінки. Кінцевою метою такої діяльності повинна стати їх реінтеграція до мирного життя, включення в систему людських контактів на рівні особистості.

Отже, в процесі реалізації програми професійної перепідготовки та соціальної адаптації важлива роль відводиться саме громадській організації. Оскільки набір групи, її діагностика, підготовка науково-педагогічних працівників до роботи з групою слухачів, яка має свої особливості, підбір заходів з соціальної адаптації дозволяє створити умови для успішного процесу адаптації ветеранів до нових умов життєдіяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березін Ф.Б. Персональний сайт. Уявлення про адаптацію. URL: <http://berezin-fb.su/%D0%B2%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5/> (дата звернення: 26.09.2022).
2. Карпюк Г.І. Основи підприємництва : навчальний посібник для здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти. 2021. 98 с.
3. Лавренко О. В. Психологічна адаптація. Енциклопедія Сучасної України; Координаційне бюро ЕСУНАНУ : керівник наук.-ред. підготовки ЕСУ М. І. Железняк. Київ. Поліграфкнига, 2001. Т. 1. С. 180–181.
4. Леонтьев Д.А. Тест смысложизненных ориентаций (СЖО). Изд. 2-е изд. Москва : Смысл, 2000. 18 с.
5. «Мета - засіб - результат» *PSIUKREARTH. Особистість. Відносини. Виховання. Маніпулювання. Бізнес* : веб-сайт. URL: <https://psiukrearth.ru/psihologichni-testi-ta-igri/7888-meta-zasib-rezultat-a-a-kishen-csr.html> (дата звернення: 23.09.2022).
6. Міжнародний фонд соціальної адаптації. Проект «Норвегія-Україна». URL: <https://ifsa.kiev.ua/proekt-ukraina-%E2%80%93-norvegiya/> (дата звернення: 23.09.2022).
7. Ничкало Н. Адаптація. Енциклопедія Сучасної України : електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=42642 (дата звернення: 26.09.2022)
8. Положення про Міністерство у справах ветеранів України. 23 квітня 2019 р. URL: <https://mva.gov.ua/ua/pro-ministerstvo/polozhennay-pro-ministerstvo-u-spravah-veteraniv-ukrainy> (дата звернення: 23.09.2022).
9. Прикладна психодіагностика в Національній гвардії України : метод. посіб. / за заг. ред. проф. І. І. Приходька. Харків : НАНГУ, 2020. 388 с.
10. Савельчук І.Б, Сейко Н.А, Андрійчук Н.М. Вплив соціального партнерства на інноваційний розвиток освітнього середовища університету: модель QUADRUPLE HELIX. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Powiązane artykuły*. 2020. Випуск 29. С. 72-81.
11. Blinov O. Methods of psychological intervention aimed at support of soldiers who have psychological trauma. *The USA Journal of Applied Sciences. Cibunet Publishing*. New York, USA. 2017. №2, P. 7–9.
12. Kolenichenko T., Alhasov Y., Verbytska A. Teaching english to adult learners within extracurricular activities at university: barriers and motivation factors. *Advanced Education*. 2020. P. 12-19.
13. Kolenichenko T., Nahorna N., Maksom K., Mekshun A., Syla T. The global and ukrainian experience of social reintegration of hybrid war veterans in the modern society conditions. *AD ALTA: Journal of interdisciplinary research. Doble-Blind Peer-Reviewed*. Vol.11, Issue 2. 2021. Special Issue XX.
14. Semigina T., Kachmaryk A., Karagodina O. Analysing Social Needs of the Ukrainian Ex-Combatants : Looking on The Lived Experience. *Traektorîâ Nauki - Path of Science*. 2021. Vol. 7. No 6. P. 3001-3011.
15. Semigina, T. Frustrations or moving forward? Ukrainian social work within the “hybrid war” context. *European Journal of Social Work*, 22(3). 2017. P. 446–457.
16. Sosnina, O., Mykytiv, O., Mykytiv, H., Kolenichenko, T., & Holovach, A.. International Aspects of the Protection of Victims’ Rights in the Conditions of Armed Conflict in Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. 39(71). P. 433-457.

REFERENCES

1. Berezin F.B. (2019) Personalnyi sait. Uiavlennia pro adaptatsiiu. URL: <http://berezin-fb.su/%D0%B2%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5/> [in Ukrainian].
2. Karpiuk H.I. (2021). Osnovy pidpriemnytstva : navchalnyi posibnyk dlia zdobuvachiv profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity [in Ukrainian].
3. Lavrenko O. V. (2001) Psykholohichna adaptatsiia. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy; Koordynatsiine biuro ESUNANU : kerivnyk nauk.-red. pidhotovky ESU M. I. Zhelezniak. Kyiv. Polihrafknyha. T. 1. S. 180–181 [in Ukrainian].

4. Leont'ev D.A. (2020) Test smyslozhiznennyh orientacij (SZhO). Izd. 2-e izd. Moskva : Smysl [in Russian].
5. «Meta - zasib - rezultat» PSIUKREARTH. Osobystist. Vidnosyny. Vykhovannia. Manipuliuвання. Biznes : veb-sait. URL: <https://psiukrearth.ru/psihologichni-testi-ta-igri/7888-meta-zasib-rezultat-a-a-kishen-csr.html> [in Ukrainian].
6. Mizhnarodnyi fond sotsialnoi adaptatsii. Proiekt «Norvehiia-Ukraina». URL:<https://ifsa.kiev.ua/proekt-ukraina-%E2%80%93-norvegiya/> [in Ukrainian].
7. Nychkalo N. (2001) Adaptatsiia. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy : elektronna versiia [onlain] / hol. redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=42642 [in Ukrainian].
8. Polozhennia pro Ministerstvo u spravakh veteraniv Ukrainy. 23 kvitnia 2019 r. URL: <https://mva.gov.ua/ua/pro-ministerstvo/polozhennay-pro-ministerstvo-u-spravah-veteraniv-ukrainy> [in Ukrainian].
9. Prykladna psykhotodiahnostyka v Natsionalnii hvardii Ukrainy (2020). metod. posib. / za zah. red. prof. I. I. Prykhodka. Kharkiv : NANHU [in Ukrainian].
10. Savelchuk I. B, Seiko N.A, Andriichuk N.M. (2020) Vplyv sotsialnoho partnerstva na innovatsiinyi rozvytok osvitnoho seredovyschcha universytetu: model QUADRUPLE HELIX. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*,. *Powiązane artykuly*. Vypusk 29. S. 72-81. [in Ukrainian].
11. Blinov O. (2017) Methods of psychological intervention aimed at support of soldiers who have psychological trauma. *The USA Journal of Applied Sciences*. *Cibunet Publishing*. New York, USA [in English].
12. Kolenichenko T., Alhasov Y., Verbytska A. (2020) Teaching english to adult learners within extracurricular activities at university: barriers and motivation factors. *Advanced Education* [in English].
13. Tetiana Kolenichenko, Nadiia Nahorna, Kateryna Maksom, Alla Mekshun, Tetiana Syla (2021). The global and ukrainian experience of social reintegration of hybrid war veterans in the modern society conditions. *AD ALTA: Journal of interdisciplinaty research. Doble-Blind Peer-Reviewed*. Volume 11, Issue 2, Special Issue XX. [in English].
14. Semigina T., Kachmaryk A., Karagodina O. (2021) Analysing Social Needs of the Ukrainian Ex-Combatants : Looking on The Lived Experience. *Traektorii Nauki - Path of Science*. Vol. 7. No 6. [in English].
15. Semigina, T. (2017). Frustrations or moving forward? Ukrainian social work within the “hybrid war” context. *European Journal of Social Work*, 22(3), P. 446–457. [in English].
16. Sosnina, O., Mykytiv, O., Mykytiv, H., Kolenichenko, T., & Holovach, A. (2021) International Aspects of the Protection of Victims' Rights in the Conditions of Armed Conflict in Ukraine. *Cuestiones Politicas*. 39(71). P. 433-457 [in English].